

1841 GİRİT İSYANI ÖNCESİ GİRİT VALİSİ MUSTAFA NAILİ PAŞA’NIN ADADA ALDIĞI ÖNLEMLER*

Kevser DEĞİRMENCİ¹

Öz

Bu çalışmada öncelikle kısaca Girit adasının, jeopolitik konumu ve önemi vurgulanmış ve adaya tarih boyunca kimlerin hâkim olduğuna değinilmiştir. 1669’da Osmanlı egemenliği ile birlikte adada bir huzur ve sükûn döneminin başladığı söylenebilir. Adanın fethinden itibaren Mora isyanına kadar geçen 150 yıllık süreçte sadece bir ayaklanma yaşanırken 1821 yılından itibaren adanın elden çıkışına kadar belli periyotlarda pek çok ayaklanma yaşanmıştır. Özellikle XIX. yy.da Rus tahrikleri, Fransız İhtilali’nin etkileri ve Osmanlı Devleti’nin giderek zayıflayan ve bozulan iç idaresi sonucu Hristiyan tebaa arasında ayrılma arzusu oluşmaya başlamıştır.

Bu çalışmada 1841 isyanının hemen öncesinde adada yaşanan olaylardan, adaya dışarıdan gelen Yunan eşkıya ile beraber huzursuzluğun başlaması ve buna karşılık alınan tedbirlerden bahsedilmiştir. Çalışmanın amacı, Osmanlı Devleti’nin XIX. yy.da kendisine bağlı bulunan pek çok yerde uğraşmak zorunda olduğu bağımsızlık mücadelelerine Girit ölçeğinde bir kesit sunmaktır. Ayrıca adanın valisi Mustafa Naili Paşa’nın 1841 isyanını engellemek adına gösterdiği çabalar detaylı bir şekilde anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Girit, Ayaklanma, Mustafa Naili Paşa, Osmanlı Devleti

THE PRECAUTIONS TAKEN BY MUSTAFA NAILI PASHA, THE GOVERNOR OF CRETE ISLAND, BEFORE THE CRETE REBELLION OF 1841

Abstract

In this study, not only the geopolitical position and importance of the Crete Island but also the Powers that dominated the Island throughout history are briefly handled. It can be said that with the Ottoman rule in 1669 a period of peace and tranquility began in the Island. During the 150-year period from the conquest of the Island to the Mora Rebellion there was only one uprising. However, there were many revolts in different periods between 1821 and the end of sovereignty of the Ottoman Empire on the Crete Island. Especially in the 19th century, a desire for separation among Christian subjects began to manifest itself as a result of Russian provocations, the effects of the French Revolution and the weakening and deteriorating internal administration of the Ottoman Empire.

This study will try to explain the events that took place on the Crete Island just before the Rebellion of 1841, the start of unrest with the Greek bandits who came to the Island from outside and the measures taken in response. The aim of this study is to present an aspect of the struggle of the Ottoman Empire against the independence movements of 19th century in the different regions under its rule in the context of Crete. In this study additionally a detailed explanation of Mustafa Naili Pasha's efforts to prevent the rebellion of 1841 was made.

Keywords: Crete, Rebellion, Mustafa Naili Pasha, Ottoman Empire

* Bu çalışma 2013 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde kabul edilen “Mustafa Naili Paşa’nın Hayatı ve Girit Valiliği” başlıklı doktora tezinden oluşturulmuştur.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü,
ORCID 0000-0002-4464-7928 kevser.degirmenci@dpu.edu.tr

Başvuru Tarihi (Received): 20.02.2019 **Kabul Tarihi** (Accepted): 11.10.2019

Giriş

Yunanca (Krete), Araplar tarafından (İkritis), İtalyanlar tarafından (Candia) adı verilen Girit adası, Akdeniz'in Kıbrıs'tan sonraki en büyük adası ve Ege Denizi'nin de kilidi olma özelliğini taşımaktadır (Tukin, 1964). Girit, Asya, Afrika ve Avrupa kıtaları arasında stratejik öneme sahip bir bölgededir (Ebuzziya, 1328). Akdeniz'i Ege denizinden ayıran bir konumdadır.⁴ Uzunluğu 250 km, genişliği 7.800 km² (Hülagü, 2004) olan Girit'in, etrafı dik sahillerle çevrilmiştir. Özellikle güney sahilleri dik ve girintili çıkıntılı olmayan bir yapıda olduğundan limansızdır. Kuzey sahilleri ise oldukça girintili ve çıkıntılı olduğu için doğal limanlar oluşmuştur. (Tukin, 1945) İsyancılarla tanınan Girit adası, konumu nedeniyle her zaman önemli bir merkez olmuştur. Girit halkı, uzun yıllar çeşitli milletlerin egemenliği altında yaşamışlardır.

Girit, yüksek medeniyetlerin çok erken geliştiği bir adadır. Girit medeniyetleri, Minos Medeniyeti adı altında, Eski, Orta ve Geç Minos çağı olmak üzere üç döneme ayrılmıştır. Milattan önce 67 yılında Roma hâkimiyetine giren Girit, uzun bir süre imparatorluğun buğday ambarı vazifesini görmüştür. Romalılardan sonra Bizanslıların hâkimiyetine giren Girit, 825 yılında da Arapların eline geçmiştir. Bir süre sonra tekrar Bizans egemenliğine giren Girit'in idaresi, bu defa 1204 yılında Venediklilerin eline geçmiştir. Venedikliler Girit'te Romalıların uyguladığı iskân politikasını takip ederek anavatanlarından getirdikleri ahaliyi buraya yerleştirmişlerdir. Stratejik önemiyle dikkatleri çekmekte olan Girit, Osmanlı Devleti tarafından da topraklara katılması gereken bir yer olarak görülmüştür. Ancak Venedikliler, adayı savunmak için ellerinden gelen bütün tedbirleri almışlardır. Ada aynı zamanda, korsan gemileri için bir sığınak haline gelmiştir. Bu durum Osmanlı deniz ulaşımını ciddi bir şekilde tehdit etmiştir. Venedikliler ile yapılan 24 yıllık savaşın⁵ ardından 1669 yılında Girit, tamamen Osmanlı hâkimiyetine girmiştir (Gülsoy, 1997).

Böylece Ege ve Akdeniz'in stratejik açıdan en önemli adası ele geçirilmiştir. Fetihden sonra imtiyazlı bir eyalet haline getirilen Girit'te aşamalı bir şekilde Osmanlı egemenliğinin tesisine çalışılmıştır (Tukin, 1996; Banoğlu, 2005)

Fetihden sonra Kandiye, Hanya ve Resmo sancaklarına ayrılmış olan Girit, Osmanlı Devleti'nin mümtaz bir eyaleti olmuştur. Venedikliler zamanında zorlama ve şiddete dayanan sömürge yönetimi yerine Girit'te Osmanlı Devleti tarafından adil bir yönetim sergilenmiştir (Baykal, 1969). Adanın Osmanlı idaresine girmesiyle mal, can ve namus emniyeti sağlanmış, yerli ahalinin cemaat işlerine karışılmamış ve dini inançlarında serbestlik tanınmıştır. Bu derece dürüst ve yumuşak bir idarenin sağlamış olduğu huzur ve sükûn ile adada yıllar boyunca bir barış dönemi yaşanmıştır.

Osmanlı egemenliği altında Kandiye'nin fethinden Mora ihtilaline kadar geçen 150 yıllık süreçte Girit'te önemli bir hadise olmamıştır.⁶ Fakat Çar Petro ile başlayan ve giderek şiddetini artıran Rus tahrikleri ve Fransız İhtilali ile uyandırılan milliyetçilik duygularına ilaveten Osmanlı Devleti'nin giderek zayıflayan ve bozulan iç idaresi ile Hristiyan tebaa arasında ayrılma arzusu oluşmuştur. Bu arzunun gerçekleşmesi için Rumların kurduğu Heteria Cemiyeti'nin çalışmaları ile Girit'te mevcut sükûnet sona ermiştir. Osmanlı Devleti Tepedelenli Ali Paşa isyanını bastırmakla meşgul olduğu bir sırada Mora ve Adalar'da Yunanlı eşkıyalar tarafından çıkarılan

⁴ Girit adasının coğrafi yapısı hakkında detaylı bilgi için bkz. Hanyevi, 1288; İsyancılarla meşhur Girit adası, antikçağlardan beri konumu nedeniyle önemli bir merkez olmuştur. Denizciler için, Doğu Akdeniz'in kapısı ve karasal anlamda da İstanbul ile o dönemde henüz Osmanlı toprağı sayılan Kuzey Afrika arasında bir atlama taşıdır (Aydın, 2008).

⁵ Girit savaşları ile ilgili detaylı bilgi için bkz: Adıyake, 2007

⁶ Bu süreçte 1776 yılında Sfakia'da bir isyan yaşanmıştır. Osmanlı egemenliğine karşı yapılan bu ilk İsyan, Girit'te Daskaloyanni adlı kişi tarafından başlatılmıştır. 1770 Mora İhtilalinin (Orlov İsyanı) bir uzantısı olarak ortaya çıkmıştır. Bu isyan ve onun lideri olan Daskaloyanni, XIX. yy.da adadaki Yunan uyanışının simgesi haline gelmiştir. Bundan sonra Osmanlı'da Girit'in adı isyanlarla duyulmaya başlanmıştır (Öztürk, 2015)

isyanlar Girit adasına da sıçramıştır.⁷ İsyan hareketini haber alan Babiâli, Girit'te asayişin yeniden sağlanması işini Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'ya havale etmiştir. Mehmed Ali Paşa kendisine bırakılan Girit'in muhafazasını sağlamaya çalışacağını bildirmiştir (Tukin, 1945; Tukin, 1996; Türkmen, 2001). Girit'e bu süreçte Mısır'dan sürekli asker, zahire ve donanma desteği sağlanmıştır (C. AS, nr. 902/38897). İsyan, Mehmet Ali Paşa'nın gayretiyle tamamen ortadan kaldırılmıştır. İsyan katılmış olan reayanın malları da, ortaya çıkan zararın karşılanması amacıyla müsadere edilmiştir (Adıyeke & Adıyeke, 2011)

İsyan bastırılmış olsa da adada 1827 ve 1828 yıllarında da huzursuz günler yaşanmıştır. Ada gayrimüslimleri, 1830 yılında büyük devletlerin koruyuculuğu altında kurulan Yunanistan'a adanın ilhak edilmediğini görünce tekrar ayaklanmışlardır. Yeni kurulmuş olan Yunan Devleti'nin idaresinin ve sınırlarının tespiti ve diğer bazı konularda Osmanlı Devleti ile müzakerede bulunmak için başta İngiliz elçisi Stratford Canning olmak üzere Rus ve Fransız murahhaslar tayin edilmiştir. Bu murahhaslar tarafından Babiâli'ye sunulan teklifler değerlendirilmiştir. Ayrıca başta Sisam, Girit ve Rodos olmak üzere adalara birer memur gönderilmek suretiyle reayanın Yunan tarafına meyletmesi engellenmek istenmiştir. Adalar reayasına hitaben fermanlar hazırlanmış ve birer nüshaları reaya dağıtılmak üzere Rumcaya çevrilmiştir. Fermanla, devlet tarafından adalardaki reaya için yeni bazı ayrıcalıklar, özellikle de ticari haklar tanındığı ilan edilmiştir (Örenç, 2000). 27 Mart 1830'da, Girit adasına Rumların artık müdahale etmeyecekleri ve adanın Yunanistan'a tabi olmayacağı, Osmanlı Devleti'nin idaresinde kalacağı belirtilmiştir. Buna karşılık devletlerin Babiâli'den, Girit adasında ılımlı bir politika izlemesi ve bazı ayrıcalıklar tanınmasına yönelik bazı talepleri olmuştur. Buna göre, önceki isyan olaylarına karışmış olan Giritliler için genel bir af ilan edilecek, her türlü baskıya ve taraflı bir idareye karşı halk korunacaktır. Ancak Girit'in Hristiyan halkı, Londra konferansında kendileriyle ilgili alınan bu karara itiraz ederek, ya tam bağımsızlık ya da tamamen Yunanistan'a katılmak istediklerini beyan etmiştir (Türkgeldi, 1987). Sonuç olarak ada tamamen Yunanistan'a verilmediği için, bu durumdan hoşnut olmayan Girit reyası, 1830'da tekrar ayaklanmıştır. Babiâli yine Mısır valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'dan yardım almıştır. Girit muhafızlığına verilen Mehmet Ali Paşa, 1831'de bu ayaklanmayı bastırıp da uzun vadede Girit'te, Yunanlılar tarafından körüklenen fesat ve kışkırtmalar bundan sonra hiç dinmeyecektir (Macid, 1977)

Osmanlı hükümeti, isyanların bastırılmasındaki yardımlarından dolayı Girit adasının yönetimini Mısır valisi Mehmed Ali Paşa'ya bırakmıştır (Salahi, 1967). Mehmet Ali Paşa, Girit'te zirâi, ticari ve askeri bakımdan Mısır'dakine benzer bir sistem kurmaya çalışmıştır. Girit'in idaresini temsilcisi olarak atadığı Mustafa Naili Paşa'ya⁸ bırakmıştır. Mehmet Ali Paşa, bir süre sonra Yunan tahrikleriyle sürekli isyan rüzgârlarının estiği Girit'te kalmanın kendisine bir fayda getirmeyeceğini hatta zarar vereceğini anlamıştır (Kamil Paşa, 1326).

⁷ Dağ köylerinde yaşayan Giritli Hristiyanlar, Temmuz 1821'de harekete geçerek, Türklerle meskûn kasaba ve köylere hücum etmişlerdir. Giritli eşkıyalar, İsfakiyeliler rehberliğinde başlayan ayaklanmada, çok acımasız ve sert davranışlar sergilemişlerdir. Birçok Türk ve Müslüman katledilmiştir. Adanın pek çok yerine hâkim olmuşlardır. Müslüman Türklerden, ancak sağlam mevkilere sığınanlar kurtulabilmişlerdir (Işın, 1945). İsyanlılar Resmo'ya saldırıp, Hanya, Acısu ve İsfakiye'yi de kuşatmışlardır. Hanya, Resmo ve Kandiye'den asiler üzerine askerler gönderilmiş ve yer yer muharebeler yaşanmıştır. Kandiye muhafızı Şerif Mehmet Paşa, maiyetindeki yeniçerilerle Resmo'yu müdafaa etmek için uğraşmıştır. Şerif Paşa, Resmo muhafızı Osman Haşim Paşa'nın kuvvetleriyle birlikte hareket etmek suretiyle Resmo, Hanya, Acısu ve İsfakiye'yi kuşatmadan kurtarmıştır (Kütükoğlu, 1986)

⁸ Mustafa Naili Paşa, 1821 Girit isyanını bastırmak üzere Mısır'dan gelen kuvvetlerle birlikte Girit'e gelmiştir. İsyanın bastırılmasında katkısı olmuştur. Girit'te Mehmed Ali Paşa'nın himayesinde asker başbuğu ve muhafızlık görevlerinde bulunmuştur. Girit'in yönetimi on yıl kadar (1830-1840) Mehmed Ali Paşa'ya bırakılınca, bu süre içerisinde adanın genel idaresi, kendisinin *müşir* olarak atadığı Mustafa Naili Paşa tarafından, *mülki ve askeri umur muhafızı* unvanıyla yürütülmüştür (Barchard, 2004)

Kavalalı Mehmed Ali Paşa, 15 Temmuz 1840'da imzalanan Londra Antlaşmasıyla⁹ (Mecmua-i Muahedat, 1297) ada yönetiminden tamamen çekilmiş ve ada üzerindeki tasarruf hakkını kaybetmiştir. Böylece Girit'in yönetimi yeniden Osmanlı Devleti'nin eline geçmiştir. Mısır merkezli idarenin tesisinden beri Girit'te asker başbuğu ve muhafız görevlerinde bulunan Mustafa Naili Paşa, bundan sonra da görevine devam etmiştir. Ancak 1840 yılında 32 yaşında olan Mustafa Naili Paşa bu defa adaya vali olarak vezir rütbesi¹⁰ ile atanmıştır. Bundan sonra Mustafa Naili Paşa, Girit'te Mehmet Ali Paşa adına değil, Osmanlı sultanının adına hizmet etmiş ve adanın daimi valisi olmuştur. Artık Mehmet Ali Paşa ile yolları ayrılmıştır. Mustafa Naili Paşa'nın devlete ve Osmanlı hanedanına bağlılığı takdir edilmiştir (Süreyya, 1311; Rıfat, 1866; Sâmî, 1316; Parmaksızoğlu, 1977).

Mustafa Naili Paşa, Mısır'da pek çok malı bulunduğundan Girit'e gitmeyi adanın yönetiminin - hayatı boyunca kendisine verilmesi- şartıyla kabul etmiştir. Bu talep başlangıçta, o zamanın şartlarına uygun olmadığı için hoş karşılanmamıştır. Ancak adanın hassas durumu ve Yunanlıların göz diktiği bir bölge olması sebebiyle bu istek kabul edilmiştir. Yunanlıların sürekli çıkarmak istedikleri fesat hareketlerinden ve Müslümanlarla reyanın arasını açma çabalarından adayı ancak Mustafa Naili Paşa koruyabilecektir. Zirâ Paşa, yıllardır Girit'te çeşitli vazifelerde görev almış biri olarak iki grup arasında dengeyi kurabilecek kapasitededir. Paşa'nın bu teklifi mecliste yapılan müzakereler sonucu dolaylı yoldan kabul edilmiştir. Mustafa Naili Paşa'nın görevlendirilmesi sefaretler tarafından da uygun bulunmuştur. Hayat boyu görevde kalma şartı kabul edilmemiş olsa da, adayı iyi şekilde idare etmesi durumunda sebepsiz yere görevden alınmayacağına dair padişah tarafından kendisine teminat verilmiştir (İ. MTZ (05), nr. 5/121)¹¹.

Mecliste yapılan görüşmeler neticesinde ve padişahın da onayıyla Mustafa Naili Paşa'ya Girit valiliği tevcih edilmiş ve neticede Paşa, *vezirlik nişanı* ile eyalete görevlendirilmiştir. Bu kararın İstanbul'dan uygun bir memurla Girit'e gönderilmesi gerekiyordu. Kapı kethüdalarından Nuri Bey, bilgin kişilerden olup, bu memuriyete muktedir görülmüştür. Mustafa Naili Paşa'ya hitaben yazılan padişah emri, Nuri Bey vasıtasıyla Girit'e yollanmıştır (İ. DH, nr. 20 /976; İbnülemin, 1982; Kaynar, 1985).

Kapı kethüdası Nuri Bey'in Girit'e donanmaya ait bir vapurla değil de, müttefik devletlerin gemisiyle adaya gönderilmesi, reyanın, müttefik devletlerin de Osmanlı Devleti'ni desteklediğini görmesine vesile olacaktır. Bu durum Avusturya elçisine haber verilmiş, Nuri Bey'in Girit'e - vapur masrafları karşılanmak üzere- Avusturya brik¹² gemisiyle gönderilmesine karar verilmiştir (İ. MTZ. GR, nr. 1/2)¹³.

Kısa bir süre sonra Girit'e ulaşan Nuri Bey, padişahın emrini Mustafa Naili Paşa'ya teslim etmiştir. Adada törenlerle karşılanan Nuri Bey'in getirdiği ferman, içlerinde halkın ve adanın ileri gelenlerinin de bulunduğu bir topluluk karşısında okunmuştur. Adadaki askerlere resmi elbise ve

⁹ Osmanlı Devleti ile Mısır valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa arasında yaşanan Mısır Meselesi'ne batılı devletler müdahalede bulunmuş ve Londra'da bir konferans toplayarak meseleyi bir antlaşma ile çözmüşlerdir. 1840 Londra Antlaşması'na göre Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa, Girit, Cidde ve Adana eyaletlerinden kuvvetlerini çekecektir (Erim, 1953)

¹⁰ Valilik, vekillik gibi yüksek rütbelerde bulunan, "Paşa" unvanını taşıyan kişidir (Develioğlu, 1995).

¹¹ Girit'e görev kâğıdını götürmek üzere tayin edilen Kapı kethüdası Nuri Bey, Girit'ten İstanbul'a dönenek, Mustafa Naili Paşa'nın vazifeyi, ömür boyu olması şartıyla kabul edeceğini padişaha bildirmiştir. Bu esnada Nuri Bey padişaha, daha önce çıkan isyanın Mustafa Naili Paşa tarafından kolay bir şekilde bastırılarak bölgenin tekrar Osmanlı idaresi altına alındığıyla ilgili malumatı da bildirmiştir. Mustafa Naili Paşa'nın vazifede devam edecek olması ile ilgili padişahın vermiş olduğu kararda kendisinin adada göstermiş olduğu başarılı idarenin etkisi olduğu anlaşılmaktadır (İ. MTZ. GR, nr. 1/3).

¹² Buharlı gemilerin icadından önce kullanılan yelkenli savaş gemilerinden beşinci sınıfı teşkil eden, korvetten küçük geminin adıdır. (Pakalın, 1983)

¹³ Nuri Bey'e ayrıca 20.000 kuruş harcırah verilmiştir (İ. DH, nr. 26 /1238).

nişan verilmesi gerekmekte idi, fakat henüz İstanbul'dan kıyafetler gelmemiştir. Elbiselerin değişmesi, ada askerlerinin artık Mısır'a bağlı olmaktan çıkıp direkt olarak Osmanlı Devleti'ne bağlı olması anlamına gelecektir. Bu elbise ve nişanlar için askerlerin sayılarının bilinmesi gerekiyordu. Bu yüzden defterler hazırlanıp gönderilmiştir. İstanbul'la devamlı haberleşmek ve adanın güvenliğini sağlamak için Tersane-i Amire'den bir vapura ihtiyaç duyulmuştur.

Mustafa Naili Paşa, kendisine valilik görevi verildikten sonra danışmanı gibi vazife gören Girit Karantina Müdürü Mösyö Kaporalı İstanbul'a göndermiştir. Kaporalı, adanın yönetimiyle ilgili hazırlanmış olduğu bir layihayı padişaha sunmuştur. Layihada Girit'in idari, sosyal ve ekonomik konularına dair bilgiler yer almıştır.¹⁴ Hatta Kaporalı, raporunda bazı tavsiyelerde bulunmuştur. Bu layiha mecliste müzakere edilmiştir. Kaporalı, Osmanlı hâkimiyetine geçtikten sonra adada huzur ortamının artacağına olan inancından ve yönetime duyduğu güvenden bahsetmiştir (İ. MTZ. GR, nr. 1/4). Ayrıca Mustafa Naili Paşa, Mösyö Kaporalı vasıtasıyla kendisine bir divan kâtabi gönderilmesini talep etmiştir. Bu talep üzerine Tayyazade Ahmet Ataullah Efendi Mustafa Naili Paşa'nın divan kâtabi olarak Girit'e gönderilmiştir.¹⁵ Mustafa Naili Paşa'nın valilik döneminde Girit, sürekli Osmanlı Donanması'na erzak sağlamıştır. Bazı batılı yazarlar tarafından bu sürenin sonunda adanın bir çöl haline geldiği tezi ileri sürülmüş olsa da, aksine bu dönem, Osmanlı idaresinin adada yeniden tesisi bakımından oldukça faydalı olmuştur. Osmanlı idaresinin yeniden kurulmasının ardından sık sık yerel isyanlar yaşanmışsa da, bunlar Mustafa Naili Paşa tarafından kolaylıkla bastırılmıştır (Adıyeye, 2000).

Girit'in Mehmet Ali Paşa yönetiminden alınıp tekrar Osmanlı hâkimiyetine girmesinden ve Mustafa Naili Paşa'nın devletin resmi valisi olarak Girit'e atanmasından hemen sonra adada, Yunanlıların tahrikleriyle ada reayası isyana teşvik edilmiştir. Bu suretle yer yer mahalli isyanların birbirini takip ettiği görülmüştür. Asiler, büyük devletlerin yardımını talep etmişlerse de bu girişimler bir sonuç vermemiştir. Mustafa Naili Paşa, 1841 yılı boyunca Yunan mültecilerinin tahrikleriyle çıkarılan bu ayaklanmalarla uğraşmak zorunda kalmıştır.¹⁶ Mustafa Naili Paşa'nın isyana karşı aldığı tedbirler sonrası konsolosların müdahaleleri söz konusu olmuştur. Rum ahali ile yapılan müzakereler de işe yaramayınca isyan kaçınılmaz olmuştur. İsyana, Mustafa Naili Paşa'nın gayreti ve nihayet Girit'e gelen takviye birliklerin yardımı ve abluka usulünün uygulanmasıyla çok fazla büyümeden bastırılmıştır (Baykal, 1969; Macid, 1977; Salahi, 1967; Hülagü, 2004; Tukin, 1964; Türkgeldi, 1987; Rıfat, 1866).

1.Girit'te Asayişin Bozulması ve Alınan Tedbirler

Girit halkı, uzun yıllar çeşitli milletlerin türlü idareleri altında yaşarken sulh ve sükûnu bozucu fikirlerle yoğrulmuş olmalarından dolayı bu idarelerin hiçbirisinden memnuniyet duymamış, uzun süreli bir sükûnet dönemi yaşayamamış ve huzuru kolayca bozabilen bir karakter sergilemiştir (Hülagü, 2004; Sami, 1314).

Ada ahali hiçbir zaman, serbestlik ve hürriyetlerinin kazanmak uğruna rahatlarını feda etmekten çekinmemiştir.¹⁷ 1841 yılına gelindiğinde, dışarıdan gelen Yunan eşkıya ile beraber adada huzursuz günler tekrar başlamıştır.

1.1.Yunan Eşkıyanın Adaya Gelişi ve İlk Faaliyetleri

Girit adası reayasını kandırmak suretiyle isyana teşvik etmek için Yunanistan'dan bir takım şahıslar adaya gelmişlerdir (İ. MTZ. GR, nr. 1/5). Mustafa Naili Paşa, taşrada görevli

¹⁴ Raporun detaylı anlatımı için bkz. Adıyeye, 1993

¹⁵ Tayyazade Ahmet Ataullah Efendi, kendi yazdığı tarihinde Mustafa Naili Paşa'yı bu tavrından dolayı eleştirmiştir. İstanbul görmemiş ve devlet usullerini öğrenmemiş bir zat olduğunu yazmıştır. (Tayyazade, 1291-1293)

¹⁶ 1841 isyanının tarihi, hicri takvime göre 1256'ya tekabül eder ki, Kâmûsü'l-A'lâm adlı eserde isyanın tarihi olarak 1265 yazılmıştır. Muhtemelen 5 ve 6 rakamları yanlış basılmıştır. (Sâmi, 1316)

¹⁷ Ada ahali tarafından, Venedikliler zamanında 15 ihtilal çıkarılmıştır. (Yağlıkzade, 2004)

muhafızlardan bir süreden beri Girit ahali arasına nifak sokmak amacı ile bu kişilerin adaya gelmiş olduğunu haber almıştır. Bu yüzden ada sahillerinin sıkı bir şekilde muhafaza edilerek bütün gelişmelerin kendisine bildirilmesini istemiştir (İ. MTZ. GR, nr. 1/7, lef 5).

Hanya Kale'sinde oturan âlimler, makam sahipleri, hocalar, şeyhler, imamlar ve hatipler gibi ileri gelenler ve ahali tarafından Mustafa Naili Paşa'ya hitaben bir dilekçe yazılmıştır. Ada reayası arasında fitne çıkarıp huzuru bozmak amacıyla, Mora tarafından birkaç kayık Seline ve İsfakiye sahillerine silahlı olarak çıkmışlardır. Kendilerine Seline ve İsfakiye reayasından bir grup eşkiya da katılmıştır. Bunlar yayınlamış oldukları beyannâmede niyetlerinin kötü olmadığını ilan etmişlerdir. Alınan bu haberler, Mustafa Naili Paşa tarafından Babîâlî'ye bildirilmiştir. Bu esnada eşkiya, sahillere kayıklarıyla çıkmaya ve fesat çıkarmaya yönelik faaliyetlere devam etmiştir. (İ. MTZ. GR, nr. 2/13, lef 9).

Kisamo (Kastellion) (Sezen, 2006) nahiyesinden Hacı Ali Ağa adlı bir şahıs, Mustafa Naili Paşa'nın yanına gelerek Dokuzpare sahilindeki limanda üç-dört kayık görüldüğünü haber vermiştir. Derhal muhafız memuru ile beraber limana giderek orada bulunan beş-on çobana sorulduğunda kayıklardan üç tanesinin bu limana yanaştığı ve on kişinin adaya indiği öğrenilmiştir. Bu kişiler "Mora taraflarından geldiklerini" söylemişlerdir. Kayıklardan biri diğerini çekerek Seline nahiyesi sahiline doğru gitmiştir. Bu haberler üzerine Mustafa Naili Paşa, Seline (Kdano) (Sezen, 2006) ve İsfakiye (Sfakion-Sultaniye) (Sezen, 2006) nahiye sahillerinin de kontrol edilerek gelişmelerin kendisine bildirilmesini istemiştir. Ertesi gün otuz kişiyle beraber kayıkların görüldüğü yere gidilerek iki Hristiyan aracılığı ile gelenlerin niyetlerinin ne olduğu öğrenilmeye çalışılmıştır. Gemilerde bulunanlar, "Mora'dan geldiklerini ve hepsinin beş yüz kişi olup amaçlarının savaşmak değil, görüşmek olduğunu" ifade etmişlerdir. Ancak Müslümanlar, kayıklarla gelen Rumları hırsız zannederek korkmuşlar ve tedirgin olmuşlardır. Güvenliklerini tehlikede gördüklerinden, çocuklarını alıp başka yerlere taşınmaya başlayan ahali, her türlü saldırıya hazır olmak istediklerini ifade ederek, silahlanmalarına izin verilmesini talep etmişlerdir (İ. MTZ. GR, nr. 1/7, lef 6).

1.2. Mustafa Naili Paşa'nın Nahiye Muhafızlarına Yaptığı Uyarılar

Rum eşkiyanın adaya gelişinden sonra ortaya çıkan sıkıntılar üzerine, Girit adasında meydana gelen bazı fesat olaylarının önlenmesine dair vali Mustafa Naili Paşa tarafından nahiye sahillerinde görevli olan kişilere aralıklarla uyarı mahiyetinde mektuplar gönderilmiştir. Mustafa Naili Paşa, nahiye sahillerinde bulunan görevlilerden de gelişmelerle ilgili kendisine bilgi vermelerini istemiştir.

Mustafa Naili Paşa, ilk olarak 24 Şubat 1841 tarihinde, İsfakiye muhafazasına memur Mehmet Ağa'ya bir yazı yazmıştır. Öncelikle Dokuzpare sahilinden Seline'ye giden üç dört kayık olduğu istihbaratı üzerine, İsfakiye ve Ayvasil nahiye sahillerine güvenilir adamlar gönderilmesini istemiştir. Söz konusu kayıkların İsfakiye sahillerine yanaşıp yanaşmadığının öğrenilmesini, yanaşmışlarsa karaya adam çıkarıp çıkarmadıklarının tahkik edip bildirmesini ve kendisinin şimdilik Resmo Nahiyesine bağlı bir köyde bulunmasını istemiştir. Mustafa Naili Paşa, mektubunda Mehmet Ağa'nın, gerekirse yerine bir askerini bırakıp, kimse fark etmeden güvendiği adamlarla beraber kendi yanına gelmesini istemiştir. Son olarak Apokoron'daki bölükbaşlarına, çağrıldıklarında hemen gelmek üzere hazır bulunmalarını söylemiştir.

Mustafa Naili Paşa, Seline memuru Ali Ağa'ya yazdığı mektubunda ise, Seline sahillerinde bulunan Suda Limanı'na dört kayığın geldiği haberinin doğru olup olmadığını araştırılmasını istemiştir. Eğer doğru ise kayıklardaki adamların hırsız oldukları ilan edilerek halkın bunların kıyıya çıkmasına engel olmasını, hatta kovmalarını emretmiştir. Mustafa Naili Paşa ilaveten,

olaylarla ilgili neticenin kendisine bildirmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu arada Hanya meclisine haber gönderilerek 10 bin okka peksimet siparişi verilmiştir.¹⁸

Mustafa Naili Paşa, Granbose Kalesi görevlilerine, kaleyi iyi muhafaza etmeleri ve içeriye kimseyi almamalarını emretmiştir. Eğer içinde çok fazla kişinin bulunduğu bir kayık kötü hava sebebiyle kıyıya yanaşmak isterse hemen oradan uzaklaştırılmasını, zararsız ise hava düzeline kadar kale dışında bekletilmesini istemiştir. Mustafa Naili Paşa, topçulara da uyanık olmaları gerektiği konusunda uyarılarda bulunmuştur.

Resmo'da memur Binbaşı Hasan Ağa'ya, Seline'ye Mora tarafından birkaç isyancı gelip adada ihtilal çıkarmak istese de bir süre sonra bunlar adadan çıkarılacağı için, asıl kalenin muhafazasına çok dikkat edilmesi gerektiği söylenmiştir.

Mustafa Naili Paşa, Kandiye ve Resmo meclislerine de uyarı yazıları göndermiştir. Cephanelerde bulunan top ve fişek barutu, hazır kurşunlu fişek ile sade kurşun ve külçe kurşun sayılarının gizlice öğrenilip kendisine bildirilmesini istemiştir. Her gün kale kapılarından ne kadar Hristiyan'ın girip çıktığını öğrenmek için bir memur görevlendirilip, bu sayıların kimsenin haberi olmadan iki üç günde bir kendisine rapor edilmesini emretmiştir. Kalenin muhafazası hususunda da gayret gösterilmesini bildirmiştir. Hanya meclisinde görevli olan Halim Bey'e cephanedeki bozuk tüfekleri hemen ustalara dağıtıp tamir ettirmesi ve tamir ettirdiği tüfeklerden 30 tanesini Kisamo Kalesi'ne göndermesini emretmiştir. Mustafa Naili Paşa, Kandiye'deki memurlara ve Resmo'da görevli Binbaşı Hasan Ağa'ya, korumakla mükellef oldukları kalelerde bulunan tabyalara ve karakollara askerler yerleştirmelerini, kalenin muhafazası için gereken bütün tedbirleri almalarını tembihlemiştir.

Mustafa Naili Paşa, daha önceden kendisine bildirilmiş olan Kisamo Kalesi'nde ihtiyaç duyulan mühimmatın¹⁹ tedarik edilmesi için Hanya Divan Nâzırı Kutbî Efendi'ye haber yollamıştır. İhtiyaç duyulan bu malzemelerin cephaneden tedarik edilip kayıkla Kisamo Kalesi'ne, beş yük kurşunlu fişek de Seline memuru Ali Ağa'ya gönderilmesini emretmiştir. Ayrıca Mustafa Naili Paşa, buradaki cephanelerde de ne kadar top barutu, fişek barutu, kurşunlu fişek, sade kurşun, külçe kurşun olduğunu öğrenmek istemiştir. Seline memuru Ali Ağa'ya 5 yük kurşunlu fişek gönderilmiş ve bu fişekleri şimdilik güzelce muhafaza etmesi tembihlenmiştir (İ. MTZ. GR, nr. 1/9, lef 9). Böylelikle Paşa, olası bir isyana karşı ada genelindeki mühimmatı kontrol altında tutmak istemiştir.

1.3. Nahiye Muhafızlarından Mustafa Naili Paşa'ya Gelen Haberler

Girit sahillerine kayıklarla gelen kötü niyetli kişiler, köylerde fesat çıkarmaya yönelik faaliyetlerde bulunmaya başlamışlardır. Bu yüzden adanın asayiş ve emniyetinin sağlanması, gerekli asker ve mühimmat sevkiyatının yapılması için Mustafa Naili Paşa'ya adanın çeşitli nahiyelerinden yardım talep eden mektuplar gelmiştir (İ. MTZ. GR, nr. 2/13, lef 7). Nahiye muhafızları tarafından Türkçe ve Rumca olarak yazılmış olan bu mektuplarda kendi bölgelerindeki gelişmelerden de bahsedilmiştir. Gelen haberlerden bazıları benzer bilgilerden bazıları da farklı bilgilerden oluşmaktadır.

Mesela Ali Ağa mektubunda, Seline sahilinde 5-6 kayığın kıyıya asker çıkardığı haberi üzerine, sahile inildiğini ve kıyıya demir atmış 4 tane gemi görüldüğünü bildirmiştir. Aralarında iki Hristiyan'ın da bulunduğu bir grup ahali, kıyıya giderek gemidekilerin ne istediklerini sormuştur.

¹⁸ Mehmet Tahir, elinde bulunan 1000 kantar peksimeti Hanya'ya göndermiştir. Her ne kadar bunların pişirilmesine başlanmış olsa da Hanya'da mevcut olan fırınlarda günlük 1.000 taneden fazla peksimet pişirmek mümkün olmadığından Ordu-ı Hümayun ile kale muhafızları ve diğerlerine günlük 4.000-5.000 kadar peksimet gerekli olduğundan hemen 2000 kantar peksimetin gönderilmesi gerekmiştir (İ. MTZ. GR, nr. 2/17, lef 81)

¹⁹ 4 sandık kurşunlu fişek, 6 sandık top barutu, 5 okkalık 300 gülle, 4 düzine barut kesesi, 2 okka çiriş, 5 okka fitil, 1 çift tekerlek ve 200 tüfek taşı (İ. MTZ. GR, nr. 1/9, lef 9).

Alınan cevap yine aynıdır, Mora'dan 500 kişi ile birlikte savaşmak için değil, söyleşmek için geldiklerini belirtmişlerdir. Ali Ağa, ayrıca cephanelerinin yoklandığını ve üç varil siyah baruttan başka malzeme olmadığını, topçu ve ahalinin çoğunda silah bulunmadığını, kırma elli tüfek lazım olduğunu belirtmiştir.

Seline nahiyesi ahalisinden gelen Rumca mektupta ise, çobanlar tarafından gece kıyıya gelen dört kayıktan üç kişinin indiği görülmüştür. Bu üç kişi köyde Cani adında birisinin evine gitmiş ve Cani onlara "siz çok kişi misiniz?" diye sorduğunda cevap olarak, dağınık halde geldikleri için arkada on tane daha kayığın olduğunu, dört kayıktan birisinin ise İsfakiye'ye gittiğini söylemişlerdir. Mora'dan geldiklerini, Müslüman ya da Hristiyan hiç kimseyi incitmek niyetinde olmadıklarını, Mustafa Naili Paşa ile söyleşmek üzere gelip toplanacaklarını ifade etmişlerdir.

Seline nahiyesi memurlarından İsmail Bey ile ahalisinin bildirdiğine göre ise, iki gün evvel limana gelen dört gemide düşman kâfirlerin olduğu, Seline sahilinde üç adet kayığın Suda tarafına gidip geldikleri bildirilmiştir. Daha öncekilerden farklı olarak buradan gelen haberde, yapılan araştırma sonucunda bunların düşman gemisi olduğu ve kavga çıkarma niyetinde oldukları haber verilmiştir.

Yine Seline nahiyesinden Ali Çavuş ve Bilal'den gelen mektuplarda, mecliste yapılan konuşmalardan bahsedilmiştir. Burada, 3-4 gün zarfında nahiyede herkesin harmanlarını ve hayvanlarını alıp şehre götürdüğü belirtilmiştir. Aya Marina köyünden olanlar hayvanlarını dağıtmışlardır. Nahiyede kalanlar ile buranın muhafazası yapılamayacağı için geri dönmezlerse nahiyeye asker gönderilmesi gerekecektir.

Kandiye meclisinde vekil Mustafa Efendi'nin bildirdiğine göre, bazı reyanın silah satın aldığı haberi üzerine bunun doğru olup olmadığı konusunda araştırmalar yapılmıştır.

Resmo meclis üyesi Mustafa Efendi, Mustafa Naili Paşa'nın daha önce verdiği talimat üzerine kalelerdeki mühimmatın durumunu tespit etmiştir. Buna göre, cephanede işe yarayacak malzemenin olmadığı ortaya çıkmıştır. Tabyalardaki top kundakları çürük ve kırık olup bunların tamire ihtiyacı vardır. Ayrıca çok fazla baruta ihtiyaç duyulmuştur. Gerekli malzemenin bir listesini yapmak üzere 5 kuruş yevmiye ile iki kâtip tayin edilmiştir.

Resmo meclis üyesi Mustafa Efendi, Mora tarafından Seline ve İsfakiye taraflarına çeşitli rivayetlere göre 300'den 2.000 kişiye kadar haydut çıktığı ile ilgili sözler duyulduğu için köylerde oturan Müslümanların telaşa kapılıp, ailelerini korumak için daha güvenli yerlere götürdüklerini haber vermiştir.

Dokuz Pare köyleri memuru Azîr Ağa gönderdiği Rumca mektupta, kıyıya gelen kayıkların içinde asker olduğunu yazmıştır. Azîr Ağa'nın gönderdiği başka bir Rumca mektupta belirttiğine göre, önceki gün bu sahillere gelen ve daha sonra giden kayıklardan iki kıtası geri dönmüş, kalamı kıyıda demirlemiştir. Durumu anlamak üzere gönderilen üç güvenilir kişi, burada Avrupa tarzındaki kıyafetleriyle dört Girit asıllı Hristiyan ve kırk kadar Giritli olduğunu görmüştür. Bu kişiler kendilerinin buraya büyük devletlerin izniyle ve haklarını aramak için geldiklerini, kimseye zarar vermeyeceklerini ifade etmişlerdir.

İsfakiye ahalisinden Yanbozaki adlı Rum'dan gelen mektubun ayrı bir önemi vardır. Zirâ mektupta ahalisinin isyancılara uymadığı yazılmıştır. İsfakiye ahalisinden gelen başka bir Rumca mektupta, Mora'dan gelenlerle görüşüldüğü ve isyancıların Girit ahali gibi hak talep etmek üzere geldikleri yazılmıştır. İsfakiye'de memur Hüseyin Bey, bölgeye yabancı kayıkların geldiğini haber vermiş, iş işten geçmeden bir an evvel asker gönderilmesi gerektiğini eklemiştir.

Apokoron nahiyesi memuru Cemal Ağa, ahaliyi yabancıların yalancı ve isyan çıkarma niyetinde olduğu konusunda uyarılmış, halk da bu uyarıdan çok memnun olmuştur (İ. MTZ. GR, nr. 1/9, lef 13).

1.4. Mustafa Naili Paşa'nın Yayınladığı Rumca İlan ve Alınan İlk Tedbirler

Mustafa Naili Paşa aldığı bu mektuplar üzerine Cemal Bey'e, Resmo meclis üyesi Mustafa Efendi'ye, Kandiye nahiye memuru Said Bey'e ve diğer resmi kurumlara uyarı yazıları yazmıştır. Paşa, bu mektuplar ile emrindakilere fesatçılar ile ilgili olarak yapılması gerekenleri izah etmiştir. Silahlı olmayanların cephaneden birer tüfekle geri alınmak şartıyla silahlandırılması, fesatçıların yayınladıkları sözlere kulak asılmaması gibi Girit adasında gerçekleşen fesada karşı alınması gereken tedbirlerden bahsetmiştir (İ. MTZ. GR, nr. 2/13, lef 8).

Girit nahiyeleri muhafızlarına ve bütün Hristiyan ahalisine matbu olarak Rumca bir metin dağıtılmıştır. Bu metinde, Mora tarafından Seline ve İsfakiye taraflarına bir miktar isyancı gelmiş olduğu ve bunların derdinin ahalinin emniyet ve asayişini bozmak olduğunun anlaşıldığı belirtilmiştir. İsyancıların sözlere kulak verilmemesi gerektiği bütün ahaliye bildirilmiştir. Ahaliye rahat olmaları, isyancıların sözlere itimat etmemeleri gerektiği, edenler olursa bu kişilerin ileride çok pişman olacakları söylenmiştir. Zirâ usulsüz hareketlerin diğer devletler tarafından bile kabul edilmediğinden, durum ahaliye bildirilip cezalarının hızlı bir şekilde verileceği ilan edilmiştir (İ. MTZ. GR, nr. 1/9, lef 20).

İsfakiye'dan gelen Rumca bir mektupta, gönderilen emirlerin köyde bulunan kişilere okunduğu belirtilmiştir. Halkın genelinin itaat yanlısı olduğu, emirleri hoşgörü ile karşıladığı, otoriteye tabi olmayı kabul ettikleri ve Mustafa Naili Paşa'ya dua ettikleri bildirilmiştir. İtaat etmeyen bazı kimseler olursa da bunlar Hristiyan veya bir Müslümana zulmedecek olursa bunların üstüne kuvvet gönderilecek ya da Mustafa Naili Paşa'ya havale edilecekti (İ. MTZ. GR, nr. 1/9, lef 13)²⁰. Hanya nahiyesi köylerinden birinde fesat çıkarmak için köye gelen isyancı, ahali tarafından kabul edilmeyerek kovulmuştur. Muhafaza için burada bulunan askerlerin her birine 3'er deste fişek paylaştırılmıştır.

Suda Kalesi muhafızına, kalenin tamir edilmesi gerektiği söylenmiştir. Resmo cephanesindeki barut miktarı ile ilgili olarak yapılan soruşturma neticesinde bunların işe yaramaz olduğunun anlaşılınca, Suda Kalesi cephanesinde bulunan 100 sandık kurşunlu fişegin bu yükü taşıyabilecek bir gemiye ya da 3-4 kayığa yüklenerek Resmo Kalesi'ne gönderilmesi istenmiştir. Bunlar iyi bir şekilde korunmalıydı ve ellerinde kullanıma müsait olmayan malzemelerin de kundaklarının mümkün merteye tamir edilmesi gerekmiştir. Mustafa Naili Paşa, özellikle kalenin muhafazasına dikkat edilmesi ve Kum kapısı üstünde olan İbrahim Paşa köşkünün olduğu tarafta, deniz kıyısından bir insanın geçecek kadar bir geçit yapılmasını emretmiştir. İlaveten buradaki tabyada gece-gündüz beklemek üzere 30-40 asker ile 1 subay tayin edilmesini istemiştir.

Kisamo'da bulunan Kastel Kalesi'nde mühimmat az olduğundan, bir miktar fişek ile top, barut ve birkaç tüfek gönderilmesi talep edilmiştir. Buraya, özel bir kayıkla yeterli miktarda kurşunlu fişek, top, barut ve diğer gerekli malzemeler ile birkaç tüfek gönderilmiştir. Muhafızlara, maiyetlerinde olan askerle birlikte Kastel Kalesi'nin korunmasına dikkat edilmesi, ahali ve askerlerin uyum içinde olması tembihlenmiştir. Kisamo memurlarına isyancıların haklarından gelineceği, ahalinin ırz ve edepleriyle geçinip birbirlerini rencide etmemeleri, eden olursa da yola getirileceği belirtilmiştir.

Mora'dan bir takım hırsızların gelip, Seline nahiyesi taraflarına çıkmış oldukları haberini alan Müslümanlar korkuya kapılmış ve ailelerini şehre nakil etmeye başlamışlardır. Bu durumdan reaya da tedirgin olmuştur. Ahaliye böyle bir şey olmadığı anlatılarak rahatlatılmış ve köylerine iade edilmeleri sağlanmıştır. Kandiye meclis üyesi Mustafa Efendi'ye, ailelerini şehre götürmek isteyenlere engel olunması söylenmiştir. Ahaliye, tedirgin olacak bir durum olmadığı, herkesin eskisi gibi kendi işiyle meşgul olması gerektiği, uygunsuz harekette bulunanların cezalandırılacağı haber verilmiştir. Müslümanların telaşa kapılıp ailelerini alarak şehre gitmeleri doğru

²⁰ Zirâ isyancılar bugüne kadar çıkardıkları bütün isyanlarda ilk olarak Müslüman ahalinin can, mal, ırz ve namuslarına musallat olmuşlardır. (Tayyarzade,1291-1293)

olmadığından, kale kapılarından geçişlerine asla izin verilmemesi istenmiştir. Fakat bu emirden önce şehirlere gitmiş olan halk yüzünden Seline nahiyesi kısmen boşalmıştır. Dağınık halde bulunan askerle nahiyenin muhafazası sağlanamayacağı için, şehre giden bu ahali, Seline'ye tekrar geri gönderilmiş, kendilerine bundan sonra korkuya kapılmadan topluluk halinde oturmaları tembihlenmiştir.

Mora tarafından kayıklarla gelen isyancılar bir süre sonra köylerin içlerine dağılmışlardır. İsyancıların emniyet ve asayiş bozmak amacıyla yaydıkları fikirler, ahaliye tehlikeye sürüklemiştir. Bu yüzden isyancıların sözlerinin yalan olduğu sık sık ahaliye ilan edilmiştir. Hanya'da bulunan konsolosların da isyancıların yaymaya çalıştığı bu fikirlerden haberleri vardır. Yeterli miktarda asker tedarik edilip köylere gönderilmesi düşünülmüştür. Fakat bu sırada devreye konsoloslar girmiştir. Girit'te bulunan konsoloslar, adaya gelen yabancıların geldikleri kayıklara binip, tekrar geri dönmeleri için, onları ikna etmeye çalışmışlardır. Bu yüzden hazırlanan askerler gönderilmemiş, bir süre bekletilmiştir.

Adanın içinde bulunduğu hassas durum nedeniyle bu günlerde halkın silah satın alması, tamir etmesi uygun görülmemiştir. Reayadan bazı kimselerin, kundakçılardan silah satın aldıkları haber alınmıştır. Bu yüzden kundakçılar, silah satışı yapmama konusunda uyarılmıştır.

Kısa bir süre içinde halkı rahatlatmak bir duyuru yapılmıştır. Hanya, Resmo ve Kandiye meclislerine, bütün memurlara ve ahaliye, bir İngiliz kumandanın, maiyetinde bulunan birkaç kayıkla Suda Limanı'na geldiği haber verilmiştir. Bunlar, yerel kuvvetlerle birlikte adada huzur ve asayişin sağlanmasında yardımcı olacaklardı. Bu haberin ardından yazılı bir duyuru daha yapılmış ve Mora'dan gelen isyancıların ahalinin emniyet ve refahını bozacak sözler yayınlamaktan artık vazgeçtikleri haber verilmiştir (İ. MTZ. GR, nr. 1/9, lef 20).

1.5. Eşkıyanın Girit'te Uyguladığı Propaganda Faaliyetleri

Girit'te daha önce meydana gelen ihtilalden sonra, ada ahalisinden bir takım Hristiyan, Mora adasına gidip, Yunan tebaasına dâhil olmuştur. Bu zamana kadar orada ikamet etmişler ve sonra Mora'dan ayrılıp, 500 kişilik bir eşkıya grubu halinde, dört kayıkla Hanya sancağı Seline nahiyesine gelmişlerdir. Nahiye memurlarından alınan bilgilere göre eşkıyaların amacı, savaş değil, karşılıklı konuşup anlaşmaktır. Fakat bir taraftan da adanın farklı yerlerine haberler göndermek suretiyle ada reayasını tahrik etmekten de geri durmadıkları anlaşılmıştır. Asıl niyetleri fesat çıkarmak olan bu kişiler, Girit Müslümanlarına hitaben ilanlar ve mektuplar yazmışlardır.²¹ Bu metinleri kaleme alırken Girit'in ileri gelen eşrafının adlarını da kullanmışlardır.

İlk olarak 1841 yılı Ocak ayında yazılmış olan ve Girit eşrafının da imzalarının bulunduğu bir ilan yayınlanmıştır. Bu ilanda, savaş zamanlarında yaşanan sıkıntılar dile getirilmiştir. Bundan 10 sene önce bir serbestlik havasını teneffüs ettiklerini, bazı kaleler istisna olmak üzere memleketin her yerinde tasarruf hakkına sahip olduklarını yazmışlardır. Yıllarca çektikleri sıkıntıların ardından, sabır ve fedakârlıklarının mükâfatı olarak, artık serbest yaşamak istediklerini beyan etmişlerdir. Savaşlar esnasında çektikleri sıkıntılardan, anne ve babalarının, kardeşlerinin, kavim ve kabilelerinin katledilmiş olmasından ve evlatlarının refah içinde yaşatamadıklarından yakınmışlardır. Aç ve muhtaç bir şekilde dağlarda ve mağaralarda kalarak her gün pek çok güçlük ile karşılaştıklarından dolayı meydana gelen can kayıplarını ve yaşanan perişanlıkları artık unutmak istediklerini belirtmişlerdir. Fakat içlerindeki hürriyet düşüncesinin asla kaybolmadığını, hürriyetin kaynağı ve reisi olan Hazreti İsa'ya inanıp ibadet ederken, serbestlik uğruna can, mal ve namuslarını feda ettiklerini beyan etmişlerdir (İ. MTZ. GR, nr. 1/7, lef 1).

²¹ Eşkıyanın Müslümanlara hitaben yazmış olduğu bu mektup ve ilanların birer kopyası, önce Seline nahiyesi muhafızının eline geçmiş, o da bunları Mustafa Naili Paşa'ya teslim etmiştir. Paşa'da eşkıyanın yazmış olduğu bu Rumca mektup ve ilanları sadarete yollamıştır (İ. MTZ. GR, nr. 1/7, lef 7)

Girit adasında yaşayan reayadan bazılarının da imzalarının yer aldığı bir başka mektup, Seline muhafızlarına ve Girit'in diğer Müslüman idarecilerine hitaben 13 Şubat 1841 tarihinde yazılmıştır. Reayanın bu mektupta ifade etmek istediği şey, intikam almak için değil, ortaklaşa bir şekilde vatanlarında serbestçe ve kanunlar çerçevesinde beraber yaşamak üzere geldiklerini haber vermektir. Mektubun devamında eşkıya:

“Bizim vatanımız sizin de vatanınızdır. Büyük devletlerin yani İngiltere, Fransa ve Rusya'dan yardım istemek de mümkündür. Fakat ne sizin ne de bizim müstakil bir idareye sahip olma şansımız vardır. Bu yüzden zayıf olan güçlü olanın hâkimiyeti altında yaşamak zorundadır. Bizim taraftan size bir zarar gelirse kendi baş ve canımızla tazmin etmeye taahhüt ederiz. Ancak sizler de yanlış hareket edip bize bir sebep vermemeye dikkat ediniz. Zîrâ o takdirde hukukumuzu korumak için vazifemizi icra eder, sizi hem Yüce Allah'a hem de üç büyük devlete şikâyet ederek aleyhinize protesto ederiz” demiştir. Bu ifadelerin yer aldığı yazı, Mustafa Naili Paşa'ya kendileri tarafından bizzat takdim edilmiştir (İ. MTZ. GR, nr. 1/7, lef 2).

1.6. 25 Şubat 1841 Tarihli İlk Şura Toplantısı

Girit'te bulunan Hristiyan reayanın eşkıyanın sözlerine itimat ederek galeyana gelip birbirlerini etkileme ihtimaline karşı bir an evvel eşkıya meselesine bir çözüm yolu bulmak gerekiyordu. Bu gerekçe ile 25 Şubat 1841 Perşembe günü Hanya'da Mustafa Naili Paşa'nın huzurunda bir şura²² toplanmış ve bir müzakere metni hazırlanmıştır.

Ulemanın da katıldığı şura toplantısında nahiye memurlarından gelen mektuplar, eşkıyanın yayınladığı ilanlar ile kendilerine gönderilen emirler okunup değerlendirilmiştir. Adada bulunan asker ve muhafızların tamamına yakınının eşkıyanın bulunduğu bölgelere sevk edilmesi kararlaştırılmıştır. Aslında hepsi gönderilse daha iyi olurdu, ancak bu defa diğer nahiye ve köylerin güvenliği tehlikeye girecekti. Bu yüzden her bir bölgede bir miktar asker bırakmak suretiyle geri kalan askerler eşkıyanın bulunduğu bölgelere sevk edilmiştir.

Şura esnasında, kıyıya gelenlerin gerçekten Girit'in eski tebaası olup olmadığıyla ilgili bazı şüphelerin olduğu ortaya çıkmıştır. Eşkıyanın silahlı olarak adaya gelmiş olması, onların Yunan tebaasından ve hatta askerlerinden olabileceği ihtimallerini akla getirmiştir. Bunun üzerine Şura üyeleri, Girit'te bulunan Yunan konsolosunu çağırıp, bu soruları ona yöneltmek istemişlerdir. Yunan konsolosuna bu husustan bahsedilirken, diğer devlet konsoloslarının da orada bulunması uygun görülmüştür. Bu yüzden Girit'te bulunan bütün konsoloslar davet edilmek suretiyle, tekrar bir şura tertip edilmesine karar verilmiştir.

Şurada alınan karar gereği, meselenin büyük bir isyana dönüşmeden halledilmesi için adada bulunan mevcut askerler gerekli yerlerde görevlendirilecektir. Ayrıca adanın tamamen eşkıyadan arındırılması, halkın emniyet ve huzuru için bir miktar askerin devamlı adada bulunması gerekli görülmüştür. Bu yüzden merkezden birkaç harp gemisi ile bir miktar askerin devamlı adada bulunmak üzere gönderilmesi istenmiştir (İ. MTZ. GR, nr. 1/7, lef 5). Bu karara istinaden Mustafa Naili Paşa, Nisan ayı ortalarında Girit'te eşkıyanın bulunduğu yerlere gönderilecek olan görevlilere refakat etmek üzere birer kişinin tayin edilmesini talep etmiştir. Ayrıca adada başlayan ihtilal sebebiyle, Kandiye ve Resmo ile diğer kalelerin durumundan haberdar olmak üzere küçük bir vapura ihtiyaç duyulmuştur. Fakat bu taleplere bir cevap henüz gelmemiştir.²³ Mektup gemi ile gönderildiği için havanın kötü olması sebebiyle İstanbul'a ulaşması biraz zaman alabilirdi. Bu yüzden, Girit taraflarında bulunmak üzere küçük bir vapurun gönderilmesi talebi tekrarlanmıştır (İ. MTZ. GR, nr. 2/13, lef 12).

²²Bu toplantıda imzası bulunan 27 üyeden ikisi Rum'dur (İ. MTZ. GR, nr. 1/7).

²³Bu arada peyderpey Mora tarafından gelen ve içlerinde cephaneye ile hırsızların olduğu kayıklar zapt edilmiştir (İ. MTZ. GR, nr. 2/13, lef 12).

Cevabı getirecek olan geminin de bir süre Girit'te kalması istenmiştir. Merkeze gönderilen her iki talep yazısı için herhangi bir cevap gelmeyince Mustafa Naili Paşa, eğer bir savaş yapmak zorunda kalırsa, bu şekilde başlamak zorunda kalacağını ifade etmiştir (İ. MTZ. GR, nr. 2/12, lef 13). Nihayet İstanbul'dan gelen cevap, beklentileri karşılayamamıştır. Zira mevcut gemiler hizmette olduğundan Girit'e gemi gönderilemeyeceği, şimdilik durumun idare edilmesi gerektiği belirtilmiştir (İ. MTZ. GR, nr. 2/12, lef 5).

2. 1841 İsyanı Öncesi Adadaki Konsolosların Arabuluculuk Faaliyetleri

Yunanistan'dan Girit nahiyelerine gelen eşkiyanın fesat çıkartma niyetinde olduğu anlaşılınca Mustafa Naili Paşa, Girit'te bulunan büyük devletlerin konsolosları ile görüşerek zihinlerde bir istikrar oluşturmak istemiştir.

Seline sahiline Mora tarafından gelmiş olan kayıklar ile içlerinde bulunan silahlı kişilerin amaçlarının ne olduğunu Yunan konsolosuna sormak üzere, bir toplantı yapılması kararlaştırılmıştır. Yapılacak olan toplantıya katılmaları için İngiltere, Rusya, Avusturya ve Fransa devletleri konsoloslarına da haber verilmiş ve hepsi de bu toplantıya iştirak etmişlerdir. Bu şekilde adadaki yabancı devletlerin konsoloslarıyla görüşülerek, adaya gelen silahlı adamların ya adayı terk etmeleri ya da silahlarını bırakıp ada sakinleri gibi itaat etmeleri sağlanacaktır. Eğer bu şartları kabul etmezlerse üzerlerine gidilerek haklarından gelinecek ve böylece ada büyük bir ihtilalden kurtulmuş olacaktır.

2.1. Hanya'da Bulunan Konsoloslar ile Hazırlanan Müzakere Metni

Mora taraflarından gelen eşkiyayla ilgili görüşme yapmak üzere büyük devletlerin Hanya'da bulunan konsoloslarıyla ve Yunan konsolosuyla bir toplantı yapılmıştır (HAT, nr. 1222/47797; Tayyazade, 1291-1293).

Bu toplantı esnasında Mustafa Naili Paşa, özellikle Girit adasına gelenlerin yanlarında silahlarının da olduğunu vurgulamıştır. Konsoloslar, yabancıların asıl niyetlerinin ne olduğunu biliyorlardı. Adada yaşanması olası kötülükleri doğru bulmadıklarını ifade etmişlerdir. Yabancıların bir an önce adadan uzaklaşıp, söz konusu hasarları gerçekleştirmeden gitmeleri, uzaklaşmadıkları takdirde yapılan hareketlerden her ne ortaya çıkarsa kendilerinin sorumlu tutulacağını belirtmişlerdir. Daha sonra aynı zamanda Rusya Konsolosu vekilleri olarak, İngiltere Konsolosu Ongley, Avusturya Konsolosu Steflitsch ve Fransa Konsolos vekili Aleksandretta tarafından bir müzakere metni kaleme alınmıştır. Fransızca olarak yazılmış bir uyarı metni, Rumcaya tercüme ettirilerek, buldukları Seline ve Apokoron kazalarında okunmak suretiyle kendilerine bildirilecektir.

Hanya'da bulunan konsoloslar, Fransızca olarak kaleme alınan bu müzakere metniyle birlikte tekrar Mustafa Naili Paşa'nın huzuruna gelerek bir görüşme daha yapmışlardır. Konsoloslar, silahlı kimselerin adadan kovulması ve uzaklaştırılmasında yardım edeceklerine dair Mustafa Naili Paşa ile anlaşmışlardır. Böylece ada, olası bir ihtilalden korunmaya çalışılacaktır. Konsoloslar, arabuluculuk faaliyetleri konusunda devletlerinin kendilerini desteklediğini belirtmişlerdir.

Görüşmeler esnasında bazı kararlar alınmıştır. Konsoloslar, silahlı kimselerin bulunduğu yerlere gidip ne isteklerini soracak ve geri dönmeleri gerektiğini bildirileceklerdi. Eğer geri dönmeyi kabul etmezlerse, kendilerine Mustafa Naili Paşa'nın uygun göreceği bir şekilde uzaklaştırılacakları bildirilecekti. Konsoloslar, adanın emniyet ve asayişinin korunması için Mustafa Naili Paşa'nın alacağı tüm tedbirlere uyacaklarını vaat etmişlerdir.

Fransa Konsolosu toplantıya gelememiş, vekil olarak Mösyö Aleksandretta'ı göndermiştir. İngiltere ve Avusturya Konsolosları bizzat gelmiş, Rusya Konsolosu da, İngiltere ve Avusturya Konsoloslarını vekil tayin etmiştir. Konsoloslar ve vekilleri, silahlı yabancıların bulunduğu yerlere

gidip alınan kararı kendilerine bildireceklerdi. Mustafa Naili Paşa, kendi memurlarından iki kişiyi de konsolosların yanında gönderecekti.

Adaya gelen yabancıların bir an evvel burayı terk edip gitmeleri gerektiği, eğer gitmemekte ısrar ederlerse bunun vahim sonuçlar doğuracağıyla ilgili hazırlanmış olan bir beyannâme metni, Mustafa Naili Paşa'nın huzurunda 25 Şubat 1841 tarihinde hazırlanmıştır. Konsolosların imzaladığı bu beyannâmede, Girit'te güvenliğin sağlanması için gönderilmiş olan İngiliz kumandanın adı da yer almıştır. Konsolosların her birine beyannâmenin birer sureti verilmiştir (İ. MTZ. GR, nr. 2/13, lef 5) İngiltere Konsolosu Ongley ise metni onaylamış ancak eşkıyanın kovulup uzaklaştırılmasında Mustafa Naili Paşa'nın zor kullanmaması gerektiğini eklemiştir.

2.2. Konsolosların Eşkıya İle Görüşmesi ve İhtilal Teşebbüsünün Kontrol Altına Alınmaya Çalışılması

Konsoloslar, karar verdikleri gibi silahlı adamlarla görüşmeye gitmişlerdir. Hanya nahiyesi memuru Mehmet Ağa'ya, konsolosları silahlı adamların yanına götürmesi için bir kişiyi daha yanına alması emredilmiştir. Ayrıca, konsoloslar ile orada kalıp Tuzla'ya kadar birlikte dönmeleri söylenmiştir. Konsoloslar nihayet, kayıklardaki yabancılarla orada bulunanlar aracılığıyla görüşmüştür (İ. MTZ. GR, nr. 1/9, lef 20).

Bu görüşmenin sonucunda, Hacı Ali Ağa'nın Mustafa Naili Paşa'ya getirdiği ilk haberler ile örtüşen cevaplar alınmıştır. Bu kişiler konsoslara kendilerinin Mora'dan geldiklerini, 500 kişi olduklarını ve niyetlerinin savaşmak olmadığını, sadece haklarının verilmesini istediklerini söylemişlerdir. Konsoloslar tarafından kendilerine, Mora'dan bu şekilde gizlice gelmiş olmaları ve halkı huzursuz ettikleri gerekçesiyle karaya çıkmalarının uygun olmadığı söylenmiştir (İ. MTZ. GR, nr. 1/7, lef 10). Aralarında söz sahibi olan Halo Vasili konsoslara cevaben, 13 sene önce üç devletin isteği üzerine silahlarını bıraktıklarını ve adanın Avrupa usulü ile idare edilmek şartıyla Mehmet Ali Paşa'ya verilmişse de zikredilen şartın yerine getirilmediğini ifade etmiştir. Halo Vasili ayrıca, rahat ve emniyetlerinin verileceğini umut ettiklerini ve Girit'e gelmek isteyen başka hemşerilerinin de olduğunu belirtmiştir. Kimseye zarar verme amacında olmadıklarını, eğer içlerinden birinin ada sakinlerinden birini rencide edecek olursa şiddetli bir şekilde cezalandırılmak üzere teslim edileceğini bildirmişlerdir. Mustafa Naili Paşa'nın, can ve mallarını himaye eden usulleri uygulayacağını ümit etmekteydiler.

Konsolosların görüştüğü diğer kişiler de, Müslümanların Avrupa ve diğer yerlerde oturdukları yerlerin devletleri tarafından himaye edilip rahat bir şekilde mülklerinde yaşadıklarını belirtmişlerdir. Mustafa Naili Paşa'dan bir şikâyetlerinin olmadığını, bilakis kendisinin güzel hasletlere sahip olduğunu, ancak ara yerde telef olmak istemediklerini, silahlanma sebeplerinin kendilerini korumak olduğunu belirtmişlerdir. Zırâ 1833 tarihinde birkaç kişinin Mustafa Naili Paşa'ya bir takım taleplerini bildirmek için geldikleri sırada 30 kadar asker tarafından önlerinin kesildiğini ve ifadeleri alınmadan serbest bırakılmadıklarını anlatmışlardır. Halo Vasili bunlara ilaveten akrabalarından birinin kasabada hiçbir girişimi yokken idam edildiğini iddia etmiştir. Bu sebeplerden dolayı hemşerilerinin dertlerini arz etme konusunda korkularının olduğunu, kendilerini korumak üzere silahlandıklarını ve istekleri verilemediği takdirde fırsat buldukları anda haklarının mücadelesini vereceklerini açık bir şekilde ifade etmişlerdir. İçlerinden biri, eğer Mustafa Naili Paşa, kendilerini incitmezse, onların da kimseye kötülük yapmayacaklarını söylemiştir. Son olarak isteklerinin yerine getirilmesini aksi takdirde ölmeyi göze alacaklarını çok keskin bir şekilde ifade etmişlerdir.²⁴ Yabancılar, Girit'e gelmelerinin Mora devleti tarafından

²⁴ Adaya gizlice gelmiş olanlar, en azından kemiklerini adada bırakarak böyle yaşamaktansa ölmenin daha hayırlı olacağını ifade ederek kararlılıklarını belirtmişlerdir. Nitekim Kandiye'de isyancıların matbu olarak neşrettikleri ilanda, eğer istekleri yerine getirilmezse hepsinin Hristiyan olarak ölmeyi arzuladıklarını belirtmişlerdir. Vatanlarının Minos adlı meleğin vatani olduğunu ve Girit'te güzel işlerin hep O'nun sayesinde olduğunu söyleyereke eğer istekleri yerine getirilmezse ölmenin kendileri için daha kârlı olacağını ifade etmişlerdir (İ. MTZ. GR, nr. 2/13, lef 4).

yasaklandığını ve yakalananların hapsedilmesi için savaş gemilerinin görevlendirilmiş olduğunu ifade etmişlerdir. Buna rağmen kendilerinin sağ salim geldiğini, hepsinin Girit sakinlerinden olduklarını, içlerinde yabancı kimsenin olmadığını belirtmişlerdir (İ. MTZ. GR, nr. 1/9, lef 6).

Konsolosların yaptığı bu görüşme neticesinde, ilk ifadelerle göre, yapılan çirkin hareketten hiçbir devletin haberinin olmadığı, özgürlük ve eşitlik bahanesiyle, ahalinin rahatını bozmak için kendi kararlarıyla gelmiş oldukları anlaşılmıştır. Onların bu hareketleri büyük devletlerin rızaları dışında gelişmiştir. Girit ahali bu yabancıları adada istemediklerini belirtmiştir (İ. MTZ. GR, nr. 1/9, lef 20)²⁵.

Konsoloslarla yapılan görüşme sonrasında, Mora'dan İsfakiye ve Seline taraflarına gelmiş olan silahlı isyancılar, kendilerine birkaç kişiyi vekil tayin etmişler ve bu kişileri Suda Limanı'nda bulunan İngiltere savaş gemisine göndermişlerdir. Büyük devletlerin konsoloslarının da bulunduğu bir ortamda, kendilerine "adayı terk etmeleri ya da silahlarını İngiliz kumandanına teslim edip, Suda Limanı'nda bir gemiye binerek kumandanın muhafazası altında bulunmaları" teklif edilmiştir. Kabul etmedikleri takdirde gerçekleşecek eylemler hiçbir devletin rızasına uygun olmadığından tasvip edilmeyecektir. İtaatsizliklerinden dolayı adada meydana gelecek olan her kötülükten kendileri mesul tutulacaktır. Bu hususlar ilan edilerek herkese duyurulacaktır (İ. MTZ. GR, nr. 2/13, lef 17).

Eşkya vekilleri, kendilerine yapılan bu teklifi kabul etmediklerini ifade etmişlerdir. Konsoloslar, Mustafa Naili Paşa'nın yanına gelerek itaat etmeyen eşkıyanın yapacağı davranışlardan kendilerinin sorumlu olduğuna dair daha önce alınmış olan kararın ilan edilmesine oybirliğiyle karar vermişlerdir. Yaşanan son gelişmeler neticesinde Mustafa Naili Paşa, acilen Girit'e bir iki kıta gemi gönderilmesini ve bir miktar sekban askerinin tayin edilmesini gerekli görmüştür. Girit'te oturan İngiltere, Fransa, Avusturya, Rusya ve Yunan konsoloslarının imzalarıyla hazırlanmış olan beyannâme metni, Hariciye Nezaretine gönderilmiştir. Beyannâmenin tercümesi ve aslı mecliste okunup, müzakere edilmiştir. Nihayet Osmanlı hükümeti, Mustafa Naili Paşa'nın talep ettiği askerleri göndermeyi kabul etmiştir. Girit'in ihtiyaç duyduğu askerin tedarik edilmesi için, Miralay Mustafa Bey'in tecrübesiyle tanınmış bir kişi olması sebebiyle mevcut maiyeti olan nizâmiye askerleriyle Sisam'dan Girit'e tayini uygun görülmüştür (İ. MTZ. GR, nr. 1/9, lef 22).

2.3. Konsoloslar Tarafından Teklif Edilen Çözüm Önerileri

Girit adasında 1841 yılında gerçekleşen ilk ihtilal hareketi, Mustafa Naili Paşa tarafından pek çaba sarf etmeksizin sıkı tedbirler ile kontrol altına alınmıştır. Bu konuda İngiliz kumandan ve diğer devletlerin konsoloslarının da çabaları olmuştur. Kumandan ve konsolosların yardımıyla bir müzakere gerçekleşmiştir. Yunan tarafından adaya gelen şahısların daha sonra araştırıldığında 150 askerden ibaret olduğu anlaşılmıştır.²⁶

Konsoloslar, eşkıya ile görüşmeye gittikleri esnada adayı vatan edinen Hristiyanlardan çoğunun eşkıya ile müttefik olduklarını ve silahlarını alıp korkusuzca nahiyeye memurlarına ve birlikte geldikleri iki subayın önüne açıkça geçmiş olduklarına şahit olmuşlardır.²⁷ Adaya gelen yabancıardan diğer nahiyelere ve özellikle İsfakiye nahiyesine bazı vekiller gönderilmiş olduğu tahkik edilmiştir. Bu zamana kadar kan dökülmesine teşebbüs edilmemiş ve adada bir ihtilal ortamı oluşturulmamıştır. Dolayısıyla yabancıların zorla kovulup uzaklaştırılması söz konusu değildir. Fakat bu, daha sonra da olmayacağı anlamına gelmiyordu. Bu yüzden konsoloslar

²⁵ Konsoloslar, yabancılarla yaptıkları görüşmeyi imzalı bir dilekçeyle Mustafa Naili Paşa'ya 1841 yılı Mart ayı başlarında arz etmişlerdir. (İ. MTZ. GR, nr. 1/9, lef 6).

²⁶ Mustafa Naili Paşa, 2 Mart 1841 tarihinde Hanya'dan kendisine gelen haberle fitne çıkarmak için adaya gelen silahlı yabancıların büyük devletlerin izni ile gelmiş olduğunu öğrenmiştir (İ. MTZ. GR, nr. 1/9, lef 11).

²⁷ Konsoloslar Apokoron'da buldukları esnada yabancıların silahlı olarak gelmiş olmalarını uygun bulmadıklarını gösteren 28 Şubat'ta yazdıkları mektubu daha sonra iade edecek olan rehinler vasıtasıyla kendilerine göndermişlerdir (İ. MTZ. GR, nr. 2/13, lef 21).

tarafından adayı ihtilalden korumak üzere bazı tedbirler düşünülmüş ve kabul edilmesi veya edilmemesi Mustafa Naili Paşa'nın iradesine bırakılmıştır.

Bu tedbirlerden birincisi, adaya gelmiş olan silahlı yabancılar, ada üzerinde herhangi bir meydan okuma eylemine girişmeyecekler ve buna sebebiyet vermeyeceklerine dair söz vereceklerdi. Aralarından bir kişiyi seçip bu sözlerine dair rehin vereceklerdi. Eğer içlerinden birisi meydan okumaya kalkarsa askere teslim edilerek mahkemeye verilecekti. İkinci olarak, yabancıların kendi devletlerine ve diğer devletlere yazacağı dilekçelere vali tarafından yasak konulmayacaktı. Üç gün içinde valinin bu hususlara dair ne düşündüğünü kendilerine bildirmesini istemişlerdir.²⁸ (İ. MTZ. GR, nr. 1/9, lef 6).

2.4. Mustafa Naili Paşa'nın Hristiyanlara Yaptığı Af Çağrısı

Mustafa Naili Paşa konsolosların teklifini kabul etmenin pek mümkün olmadığını söyleyerek reddetmişti, fakat kendisi daha ılımlı bir çözüm yolu bulmuştur. Buna göre, Mustafa Naili Paşa tarafından, Girit Hristiyanlarına hitaben bir çağrı yapılacaktı. Yeni gelen yabancılar da dâhil olmak üzere bütün Rumların, aksi bir tavırda bulunmadıkları takdirde mal ve emlakleri korunacak, evlerinde huzurlu bir şekilde oturmaları sağlanacaktı (İ. MTZ. GR, nr. 2/13, lef 21).

Affin tek şartı silahların teslim edilmesidir. Mustafa Naili Paşa tarafından 6 Mart tarihinde verilen mazbatada, Girit reayasından silahlarını teslim edenlerin af edileceği vaat edilmiştir. Girit sakinlerinden olup, silahlı olarak gelenlerin yanına gitmiş ve onlara katılmış olan ne kadar kişi varsa gelip itaat etme cesaretini gösterirlerse, sorgu sual edilmeyecektir. Bunlara en ufak bir eleştiri bile yapılmayacağına ve kendilerinin uzaklaştırılmayacağına dair söz verilmiştir. Yine aynı şekilde bahsedildiği üzere yeni gelenler de taşıdıkları silahları bırakıp, ada yönetimine itaat eder, adanın emniyet ve asayişini bozmak niyetinden vazgeçerlerse, suçlarından dolayı sorgulanmayacaklardı. Mustafa Naili Paşa, bu konuda kendilerine söz vermiştir. Paşa'nın bu taahhütleri dışarıdan gelenler ile ahaliden olup silahlı olarak onlara katılmış olanlara gönderilmiştir. Paşa'nın yabancılar ve onlara katılmış olan ahali hakkında almış olduğu bu karar, konsoloslar tarafından hayretle karşılanmış ve kendisinin çok olgun bir insan olduğu belirtilmiştir. Yabancıların adaya gelişinin kabul edilmesi zor bir şey olduğunu söylemişlerdir (İ. MTZ. GR, nr. 1/9, lef 6).

2.5. Mustafa Naili Paşa'nın İngilizlerden Yardım Talebi

Mustafa Naili Paşa, adaya gelen yabancıların olumsuz bir tavır sergilemelerine, adada huzur ve asayişin bozulmasına engel olmak için elinden geleni yapmıştır. Şubat ayında konsoloslar ile yaptığı görüşmelerin ardından Mart ayında da, İngiliz kumandan vasıtasıyla İngiltere'den alınacak yardım üzerine yoğunlaşmıştır.

Yabancıların halkı isyana teşvik etmeleri nedeniyle, Osmanlı Devleti'nin dost ve müttefiki İngiltere'den, hâlâ sahilde duran bu kayıkları alması için Mora Limanı'ndaki kumandanı marifetiyle, bir savaş gemisi göndermesi ve bu suretle Girit adasının huzur ve sükûnetini temin etmesi istenmiştir (İ. MTZ. GR, nr. 1/9, lef 11).

Girit valisi Mustafa Naili Paşa, İngiliz kumandanına bu hususları içeren mektuplar yazmıştır.²⁹

Hanya'dan yazılmış olan 1 Mart 1841 tarihli mektupta İngilizlerden istenen şey, o civarda Osmanlı Devleti'ne tabi olmayan Arnavut askerleri varsa bunların Mısır'a gitmelerine engel olunması, silahlı Rumları Girit'e getiren ve boş halde limanda duran kayıkların alınması olmuştur. Bu

²⁸ Mustafa Naili Paşa bu tekliflere pek sıcak bakmamıştır (İ. MTZ. GR, nr. 2/13, lef 21).

²⁹ Refakatinde bulunan başka bir gemi ile beraber, İngiliz kumandanının bindiği gemi Suda Limanı'nda demirlemişti. Bu İngiliz savaş gemileri limana geldiğinde, silahlı Rumlar Hanya'da bulunuyordu (İ. MTZ. GR, nr. 2/13, lef 20).

hususlarda İngilizlerden dostluk gereği üstlerine düşen görevi yapmaları ve eğer lazım olan bir şey varsa bunu kendilerine bildirmeleri istenmiştir (İ. MTZ. GR, nr. 1/9, lef 12).

Girit reayasına Yunanistan tarafından yapılan tahriklere, İngiltere konsolosunun müdahale etmesi, İngiltere sefaretî tarafından, Yunan konsolosuna bir uyarı yazısı gönderilerek bu uygunsuz hareketlerin engellenmesi gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca adada asi olan eşkıyanın hemen icabına bakılması için, Girit Defterdarı Mehmet Salih Bey tarafından, Girit'ten İstanbul'a giden İzzet Bey vasıtası ile haber gönderilmiştir (İ. MTZ. GR, nr. 2/12, lef 1). Adaya gelen yabancıların köylere geçip ahali arasında fitne ve fesat çıkardıkları, büyük devletlerin ruhsatları ile gelmiş oldukları³⁰ ve istirahatda bulunan ahalinin rahatlarını bozmaya çalıştıklarından bahsedilmiş ve bunlara engel olunması talep edilmiştir.

İngiliz kumandan Mustafa Naili Paşa'ya verdiği cevapta, Girit adasında asayişin sağlanması için ellerinden ne gelirse yapacaklarını bildirmiştir. Osmanlı Devleti adına Mustafa Naili Paşa, İngilizlerden, Seline ve İsfakiye sahillerine yanaşan silahlı Rumların boşalttığı kayıkları ele geçirmelerini istemiştir. Kumandanın bu talebe verdiği cevap ilginçtir. Bahsedilen sahillerin İngiliz gemilerinin bulunduğu limandan takriben 150-200 mil uzakta bulunması ve mevsimin kış olması mazeret gösterilerek mümkün olmadığı ifade edilmiştir. Bunun yerine Osmanlı yönetiminin karadan kayıkların bulunduğu limana ulaşması tavsiye edilmiştir. Bunun için de İngiliz kumandan elinden gelen yardımı yapacağını belirtmiştir (İ. MTZ. GR, nr. 1/9, lef 12).

15 Mart tarihinde İngiliz yönetimi tarafından, Girit'te bulunan İngiliz kumandanına hitaben bir mektup yazılmıştır. Buna göre, Yunan memleketinden Girit'e gelmiş olan Rumlar, halkı tahrik edip isyana teşvik etmekte olduklarından bunu önlemek için adadaki meşru hükümete yardımcı olmaları istenmiştir. Ayrıca "müttefik devletler onlara yardım edecek" şeklindeki haberlerin de yalan olduğunun herkese ilan edilmesi gerektiği eklenmiştir (İ. MTZ. GR, nr. 1/9, lef 1).

3. Sonuç

Tarihi süreç boyunca Girit adası isyanları ile meşhur bir yer olmuştur. Bunda adanın stratejik konumu ve ada reayasının etkisi büyüktür. 1770, 1821 ve 1831 isyanları ardından 1841 yılına gelindiğinde yaşanan gelişmeler ve bozulan asayiş yeni bir isyanın habercisi olmuştur. Her ne kadar ada yönetimi duruma müdahale edip, asayişini korumaya çalışmışsa da isyan kaçınılmaz olmuştur.

Adanın o yıllardaki valisi Mustafa Nâîli Paşa, barışçıl bir metotla, eşkıyanın silahlarını bırakarak teslim olmasına çalışırken diğer taraftan da bazı tedbirler almayı ihmal etmemiştir. Gerek Osmanlı hükümetinin gerekse adadaki temsilcilerin öncelikli hedefi isyan faaliyetlerinin çok fazla büyümeden barış yoluyla halledilmesi olmuştur. Bu aşamada adada bulunan konsoloslar ile de irtibat sağlanmış ve konu ile ilgili görüşmeler yapılmıştır. Fakat eşkıya hiçbir zaman bu barış tekliflerine yanaşmamıştır. Zirâ sürekli Yunanistan tarafından asker ve mühimmat yardımı almışlar, kendilerine yapılan teklifleri kabul etmeye yanaşmamışlardır. Girit adasında eşkıyayı terbiye etmek için yapılan ilk iş nasihat vermek, ikaz etmek ve pişman olup aman dilemelerini sağlamak olmuştur. Eğer bu işe yaramazsa ancak o zaman kuvvet kullanılmıştır.

Alınan tedbirlerden birisi adanın abluka altına alınması olmuştur. Girit adasında fitne çıkarmak isteyen bazı kişiler, halkı kandırıp asayişini bozmaya yönelik davranışlarda bulduklarından, asayişin korunması için bu türlü bozuk zihniyetlerin adaya girişinin engellenmesi gerekmiştir. Ayrıca isyancıların asker ve mühimmat yönüyle takviye edildiği yardım gemilerinin de girişine engel olunması gerekmiştir. Adada nizâm ve asayişini sağlayabilmek adına donanmaya ait birkaç

³⁰Girit adasında bulunan silahlı Rumlar Hanya'da ikamet eden İngiltere, Fransa ve Rusya devletlerinin konsoloslarına gönderdikleri mektupta, yaptıkları hareketlerde gösterdikleri cesaretin büyük devletlere olan güvenden kaynaklandığını belirtmişlerdi. Kendilerine haklarının alınması konusunda yardım edilmesini beklediklerini ve bu beklentinin de yerine getirileceğine olan güvenden bahsetmişlerdi (İ. MTZ. GR, nr. 2/12, lef 4).

gemi getirilerek Hanya, Resmo, Kandiye ve Suda iskeleleri dâhil her bölgenin abluka altına alınmasına karar verilmiştir. Abluka usulünün tam olarak uygulanmasıyla Yunanistan'dan gelen yardımları kesilen eşkıya, orduyla yaptığı çatışmalar neticesinde de çok kayıplar verecektir. Nihayet geri adım atmaya başlayacak ve emellerine ulaşmadan adayı terk etmek zorunda kalacaktır. Fakat baştan beri alınan bütün bu tedbirler neticesiz kalmış ve çatışma kaçınılmaz olmuştur.

1841 yılının Mayıs ayına gelindiğinde, olası bir çatışma için bütün hazırlıklar tamamlanmış, Mustafa Nâili Paşa ve kendisine eşlik edecek, adaya ordularıyla birlikte gelmiş olan diğer komutanlar, eşkıyanın bulunduğu yerlere gitmek üzere beklemeye başlamışlardır. Mustafa Nâili Paşa, adanın gereken yerlerini dolaşıp abluka memurlarına bakmak ve ihtiyaç duyulduğu anda hareket etmek üzere Suda Limanı'nda beklemiştir. Bütün kuvvetlerin birleşmesiyle meydana getirilmiş olan ordu önce, adanın etrafında keşif turları yapmıştır. Eşkıya, silahını bırakması için ikna edilmeye çalışılmıştır. Nihayet yola çıkma zamanı gelmiş, eşkıyayla yüzleşmek üzere hareket edilmiştir. Eşkıya zannedildiği kadar kolay pes etmeyecektir. Zirâ daha ilk günden yaşanan çatışmalarla birlikte 1841 isyanının süreci başlamıştır.

1841 isyanı Girit'te yaşanan ayaklanmaların ne ilki ne de sonuncusudur. İsyan bir süre sonra kontrol altına alınmışsa da bundan sonraki süreçte adada belli tarihlerde isyanlar yaşanmıştır. 1841 yılından sonra fırsat buldukça Osmanlı yönetimine karşı ayaklanan adanın gayrimüslim ahalisi, dışarıdan gelen tahrik ve desteğe kayıtsız kalamamıştır. 1859, 1866, 1878, 1885, 1896, 1905 senelerinde çıkarılmış olan bu isyanlar neticesinde 1913 yılında imzalanan Londra antlaşması ile Girit, Yunanistan'a bağlanmış ve üç asra yakın süren Osmanlı idaresi sona ermiştir.

Sonuç olarak Osmanlı egemenliğine karşı başlatılan diğer ayaklanmalar gibi Girit adasındaki ayrılıkçı faaliyetlere de engel olunamamıştır. Bağımsızlık amacı taşıyan bu ayaklanmalar hedefe ulaşana kadar devam etmiştir. Osmanlı idaresinin ve yerel yöneticilerin gayretleri ve alınan önlemler kısa vadede başarılı olsa da uzun vadede olumlu bir etki yapamamıştır. Fakat bu nihai durum ne Osmanlı idaresinin başarısızlığı ne de ada reayasının başarısı olarak görülür. İsyan süreci, değişen şartlar, batılı devletlerin çıkarları ve bu çıkarlar ölçüsünde onların müdahalesi ve Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durum çerçevesinde değerlendirilmelidir.

Kaynakça

BOA. C. AS, nr. 902/38897

BOA. HAT, nr. 1222/47797

BOA. İ. DH, nr. 20 /976

BOA. İ. DH, nr. 26 /1238.

BOA. İ. MTZ 05, nr. 5/121

BOA. İ. MTZ. GR, nr. 1/2

BOA. İ. MTZ. GR, nr. 1/3

BOA. İ. MTZ. GR, nr. 1/4

BOA. İ. MTZ. GR, nr. 1/5

BOA. İ. MTZ. GR, nr. 1/7

BOA. İ. MTZ. GR, nr. 1/7, lef 1

BOA. İ. MTZ. GR, nr. 1/7, lef 2

BOA. İ. MTZ. GR, nr. 1/7, lef 5

- BOA. İ. MTZ. GR, nr. 1/7, lef 6
BOA. İ. MTZ. GR, nr. 1/7, lef 7
BOA. İ. MTZ. GR, nr. 1/7, lef 10
BOA. İ. MTZ. GR, nr. 1/9, lef 1
BOA. İ. MTZ. GR, nr. 1/9, lef 6
BOA. İ. MTZ. GR, nr. 1/9, lef 9
BOA. İ. MTZ. GR, nr. 1/9, lef 11
BOA. İ. MTZ. GR, nr. 1/9, lef 12
BOA. İ. MTZ. GR, nr. 1/9, lef 13
BOA. İ. MTZ. GR, nr. 1/9, lef 20
BOA. İ. MTZ. GR, nr. 1/9, lef 22
BOA. İ. MTZ. GR, nr. 2/12, lef 1
BOA. İ. MTZ. GR, nr. 2/12, lef 4
BOA. İ. MTZ. GR, nr. 2/12, lef 5
BOA. İ. MTZ. GR, nr. 2/12, lef 13
BOA. İ. MTZ. GR, nr. 2/13, lef 4
BOA. İ. MTZ. GR, nr. 2/13, lef 5
BOA. İ. MTZ. GR, nr. 2/13, lef 7
BOA. İ. MTZ. GR, nr. 2/13, lef 8
BOA. İ. MTZ. GR, nr. 2/13, lef 9
BOA. İ. MTZ. GR, nr. 2/13, lef 12
BOA. İ. MTZ. GR, nr. 2/13, lef 17
BOA. İ. MTZ. GR, nr. 2/13, lef 20
BOA. İ. MTZ. GR, nr. 2/13, lef 21
BOA. İ. MTZ. GR, nr. 2/17, lef 81

Adıyeke, A. N. (1993). Girit'in Mehmet Ali Paşa yönetimine dair bir rapor. *Belgeler-Türk*

Tarih Dergisi, 15, 293-315.

Adıyeke, A. N. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit bunalımı (1896-1908)*. Ankara: TTK.

Adıyeke, A. N., & Adıyeke, N. (2011). Yunan ayaklanması sırasında Girit Resmo'da müsadere ve müzayedelere dair bir inceleme. *Kebikeç*, 32, 137-168

Adıyeke, N. (2007). Girit savaşları ve birleşik Hristiyan orduları. *Fethinden kaybına Girit* içinde (s.27-42). İstanbul: Babiâli Kültür Yayıncılık

Adıyeke, N. (2007). Girit seferine konulan nokta Kandiye'nin fethi ve psikolojik sonuçları. *Fethinden kaybına Girit* içinde (s.43-54). İstanbul: Babiâli Kültür Yayıncılık

Aydın, M. (2008). *Girit sarı kitap*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Banoğlu, N. A. (2005). *Tarihte Girit ve Osmanlılar dönemi*. İstanbul: Kırmızı Beyaz Yayınları

- Barchard, D. (2004). The Princely Pasha of Crete. *Cornucopia*, 30, 23-26
- Baykal, B. S. (1969). Girit. *Türk ansiklopedisi içinde* (C.17, s.378-386). Ankara: MEB Yayınları
- Develioğlu, F. (1995). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Ebuzziya, A. V. (1328). *Girit'in mazisi, hali, istikbali*. İstanbul: Matbaa-i Ebuzziya
- Erim, N. (1953). *Devletlararası hukuku ve siyasi tarih metinleri*, 1. Ankara: TTK
- Gülsoy, E. (1997). *Girit'in fethi ve adada Osmanlı idaresinin tesisi (1645-1670)*. Yayımlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul
- Hanyevi, H. K. (1288). *Girit tarihi*. Dersaadet: Mühendisioğlu Ohanes Matbaası
- Hülagü, M. (2004). Osmanlı idaresinde Girit. *CIEPO Osmanlı öncesi ve Osmanlı araştırmaları uluslararası komitesi XIV. Sempozyum bildiri kitabı*, 321-359
- Işın, M. (1945). *Tarihte Girit ve Türkler*, (374 sayılı Deniz Mecmuasının ilavesi). İstanbul: T.C. Askeri Deniz Matbaası.
- Kamil Paşa. (1326). *Tarih-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye*. Dersaadet: Matbaa-i Ahmet İhsan.
- Kaynar, R. (1985). *Mustafa Reşid Paşa ve Tanzimat*. Ankara: TTK.
- Kütükoğlu, M. (1986). Yunan isyanı sırasında Anadolu ve Adalar Rumlarının tutumları ve sonuçları. *III. Askeri tarih semineri, Türk-Yunan ilişkileri*, 133-171.
- Macid, T. M. (1977). *Girit hatıraları*. İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.
- Mecmua-i Muahedat*. (1297-8), c.4, Hakikat Matbaası.
- Öreñç, A. F. (2000). 1821 Rum isyanı sonrası Sisam Adasına verilen yeni statü. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 36, 335-345.
- Öztürk, Y. (2015). *1770 Girit ayaklanması*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Pakalın, M. Z. (1983). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü* (C.1). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Parmaksızoğlu, İ. (1977). Nâili Mustafa Paşa. *Türk ansiklopedisi içinde* (C.25, s.80). Ankara: MEB Yayınları.
- Rıfât, A. (1866). *Verdü'l hâdâyik (Hâdikât'ül-vüzera zeyli)*. İstanbul.
- Salahi, M. (1967). *Girit meselesi (1866-1889)*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası.
- Sâmi, Ş. (1314). *Kâmûsü'l-a'lâm* (C.5). İstanbul: Mihrân Matbaası.
- Sâmi, Ş. (1316). *Kâmûsü'l-a'lâm* (C.6). İstanbul: Mihrân Matbaası.
- Sezen, T. (2006). *Osmanlı yer adları (alfabetik sırayla)*. Ankara: TC. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.
- Süreyya, M. (1311). *Sicill-i Osmani*, 4. Dersaadet: Matbaa-i Amire.
- Tayyarzade, A. A. (1291-1293). *Tarih-i ata* (C.3). İstanbul: Yahya Efendi Matbaası.
- Tukin, C. (1945). Osmanlı İmparatorluğu'nda Girit isyanları 1821 yılına kadar Girit. *Belleten*, 9(34), 163-206
- Tukin, C. (1964). Girit. *İslam ansiklopedisi içinde* (C.4, s.791-804). Ankara: MEB.
- Tukin, C. (1996). Girit. *Türkiye diyanet vakfı islam ansiklopedisi içinde* (C. 14, s.85-93). İstanbul: TDVİAM.

Türkgeldi, A. F. (1987). *Mesail-i Mühimme-i Siyasiyye* (C.3). Ankara: TTK.

Türkmen, Z. (2001). Girit Adası'nı Osmanlı idaresinden ayırma çabaları. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma Merkezi Dergisi(OTAM)*, 12, 219-244.

Yağlıkızade, A. R. (2004). *Lügat-i tarihiyye ve coğrafiyye*. Ankara: Keygar Neşriyat.